

- Kołodkowski A. (red.), *Zaburzenia zachowania u dzieci. Teoria i praktyka*, GWP, Sopot 2013.
- Korona K., *Korygowanie zaburzeń zachowania nieletnich – w stronę podejścia inkluzyjnego*, [w:] *Inkluzja społeczna jako remedium pedagogiczne w dobie kryzysu*, red. L. Pytka, T. Zacharuk, E. Jótko, „Monografie” nr 148, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2014.
- Kuć M., *Rola społeczeństwa w resocjalizacji skazanych odbywających karę pozbawienia wolności*, [w:] *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, red. A. Jaworska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2009, s. 111–123.
- Kuć M., *Prawne podstawy resocjalizacji*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Machel H., *Sens i bezsens resocjalizacji penitencjarniej – casus polski. Studium penitencjarno-pedagogiczne*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2008.
- Pytka L., *Resocjalizacja i pedagogika resocjalizacyjna w ujęciu Czesława Czapówa*, [w:] *Resocjalizacja*, red. B. Urban, J.M. Stanik, t. 1, PWN, Warszawa 2008, s. 95–98.
- Pytka L., 2008, *Różne ujęcia resocjalizacji*, [w:] *Resocjalizacja*, red. B. Urban, J.M. Stanik, t. 1, PWN, Warszawa 2008, s. 73–77.
- Pytka L., Zacharuk T., *Zaburzenia przystosowania społecznego. Elementy pedagogiki reintegracyjnej i edukacji inkluzyjnej*, „Monografie” nr 147, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2014.
- Sawicka K. (red.), *Socjoterapia*, Wydawnictwo Kompendium, Warszawa 2010.
- Sęk H. (red.), *Promocja zdrowia i prewencja zaburzeń*, [w:] *Psychologia kliniczna*, t. 1, PWN, Warszawa 2005.
- Stańko-Kaczmarek M., *Arteterapia i warsztaty edukacji twórczej*, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2013.
- Szczepanik R., *Stanie się recydywistą. Kariery instytucjonalne osób powracających do przestępstwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2015.
- Urban B., *Zachowania deniacyjne w założeniach symbolicznego interakcjonizmu. Implikacje dla praktyki resocjalizacyjnej*, [w:] *Resocjalizacja*, red. B. Urban, J.M. Stanik, t. 1, PWN, Warszawa 2008.
- Wardaszko-Lyskowska H., *Analiza roli socjoterapii we współczesnej psychiatrii (rozprawa habilitacyjna)*, Ośrodek Wydawniczy Akademii Medycznej w Warszawie, Warszawa 1966.
- Whiteley J.S., *Socjoterapia and psychotherapy in the treatment of personality disorder: discussion paper*, „Journal of the Royal Society of Medicine”, 1986, Vol. 79, ss. 721–725.
- Wojciechowska U., *Uczenie konstruktywnych form radzenia sobie z napięciem i negatywnymi uczuciami u młodocianych więźniów śledczych*, [w:] *Socjoterapia*, red. K. Sawicka, Wydawnictwo Kompendium, Warszawa 2010.
- Wojcieszek K., *Wygnać życie. Szkolny program profilaktyki*, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2002.
- Zimbardo P.G., *Psychologia i życie*, PWN, Warszawa 1999, s. 583–614.

Źródła internetowe

- www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=160 [dostęp: 16.04.2017].
- www.psychologia-spoeczna.pl/artykuly/1599-przestepczosc-maloletnich-jako-problem-spoeczny.html [dostęp: 13.04.2017].

Renata Deka, Marta Polichnowska

Profilaktyczny wymiar kolonii letnich dla dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznie

Preventive dimension of summer camps for socially maladjusted children and youth

STRESZCZENIE: Kolonie letnie to znana od dawna, zorganizowana forma spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież w wieku szkolnym. Z reguły kojarzą się z beztrudnym czasem wakacji, zabawą, wyjazdami nad morze lub w góry. Rzadko postrzegane są jako zaplanowaną formę oddziaływania na wychowanka, mającą prowadzić do zmiany jego dotychczasowych zachowań, sposobu funkcjonowania w środowisku społecznym. Tego typu oddziaływanie jest podstawą kolonii letnich dla dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznie, których organizatorzy poprzez zabawę i rozwój zainteresowań starają się pokazać podopiecznym alternatywę dla ich dotychczasowego zachowania. Zasadniczym celem artykułu jest ukazanie kolonii letnich jako formy profilaktyki dla zachowań społecznie nieakceptowanych. W kolejnych częściach opracowania zaprezentowano definicję nieprzystosowania społecznego, czasu wolnego i zabawy, zasady organizacji wypoczynku dla dzieci i młodzieży oraz realizowane podczas turnusów programy profilaktyczne.

SŁOWA KLUCZOWE: niedostosowanie społeczne, profilaktyka, czas wolny, kolonie letnie.

ABSTRACT: Summer camps are an organized form of leisure time for children and young people at school age. Usually they are associated with carefree vacation time, fun, trips to the seaside or to the mountains. However they are rarely seen as a form of planned interactions on a pupil which may lead to a change of his previous behavior and the way he functions in a social environment. This type of interaction, however, is the basis of summer camps for socially maladjusted children and youth. The organizers of the camps through play and developing children interests try to show the alternative to their previous behaviors. The main aim of this article is to present the summer camps as a form of prevention to socially unacceptable behavior. The following sections develop a definition of social maladjustment, leisure and entertainment. Furthermore, the article indicates the principles of organization of recreation for children and young people and describes prevention programmes implemented during the summer camps.

KEYWORDS: social maladjustment, prevention, free time, summer camps.

Wstęp

Niezwykłe dynamiczny postęp technologiczny przyczynia się w ostatnich latach do nieustannej zmiany społeczno-kulturalnych, ekonomicznych i politycznych warunków życia społeczności. Nieustannie obserwowane zmiany prowadzą do zaburzenia równowagi życia społecznego, powodując jednocześnie zachwianie równowagi psychicznej i poczucia bezpieczeństwa poszczególnych ludzi. Brak tej jakże potrzebnej stabilizacji szczególnie silnie wydaje się rzutować zwłaszcza na sytuację osób młodych, dopiero wkraczających w dorosłe, samodzielne życie. Brak „pewnego jutra” i trwałych wzorów do naśladowania sprawia, że dzieci i młodzież żyją poniekąd w świecie chaosu, w którym nie zawsze potrafią się odnaleźć. Dezorientacja, zagubienie prowadzą w efekcie do zachowań, które nie spełniają norm oraz zasad współżycia społecznego, a które najogólniej określa się mianem niedostosowania społecznego. W związku z tym niezbędne staje się podejmowanie działań o charakterze profilaktycznym, bowiem tylko profilaktyka zdaje się być środkiem prowadzącym do ich zahamowania oraz zapobiegającym ich dalszemu pojawianiu się i rozwojowi. Zwarzywszy na niewystarczającą skuteczność dotychczas podejmowanych działań, niezbędne staje się poszukiwanie alternatywnych form pracy z dziećmi i młodzieżą niedostosowanymi społecznie. Jedną z takich form, w opinii autorek niniejszego artykułu, są kolonie letnie, których niewątpliwą zaletą jest, z jednej strony, wykorzystanie i konstruktywne zagospodarowanie czasu wolnego młodych ludzi, z drugiej zaś wykorzystywanie różnorodnych, atrakcyjnych dla młodych ludzi form pracy.

Niedostosowanie społeczne – próba definicji pojęcia

Termin „niedostosowanie społeczne” na grunt Polski w 1959 roku wprowadziła Maria Grzegorzewska¹. Według autorki młodzież niedostosowana społecznie to „zespół wszystkich nieletnich wymagających specjalnych metod wychowawczych, metodyczno-psychologicznych i medycznych”², zaś za główne symptomy niedostosowania należy uznać: brak hamulców, nieumiejętność wychodzenia z trudnych sytuacji, chęć wyżywiania się w akcji społecznie destruktywnej, zrzucanie winy na innych, tendencje społecznie negatywne, nieżyczliwy stosunek do drugiego człowieka³. Nieco inaczej zjawisko to postrzega Otto Lipkowski, według którego „Niedostosowana społecznie jest taka jednostka, która – ze względu na zaburzenia charakterologiczne spowodowane niekorzystnymi zewnętrznymi lub wewnętrznymi warunkami rozwoju

¹ M. Grzegorzewska, *Dążenie do odnowy dróg resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie*, „Szkoła Specjalna”, 1960, nr 6, s. 8.

² Ibidem.

³ Ibidem.

– wykazuje wzmożone trudności w dostosowaniu się do uznawanych norm społecznych i w realizacji swych zadań życiowych”⁴. Lipkowski za podstawę niedostosowania społecznego uznaje zatem nieumiejętność przestrzegania społecznie akceptowanych norm, a tym samym realizacji własnych celów, potrzeb życiowych. Powyższy sposób myślenia o niedostosowaniu społecznym zdaje się potwierdzać Lesław Pytka, który definiuje je następująco: „niedostosowanie społeczne to zachowania, które pozostają w jaskrawej sprzeczności z powszechnie uznawanymi normami i oczekiwaniami społecznymi”⁵. Opierając się na analizie dostępnej literatury L. Pytka stwierdza ponadto, że definicje niedostosowania można ująć w cztery zasadnicze grupy: definicje operacyjne – wskazujące nie tylko czym jest nieprzystosowanie, ale również przy pomocy jakich narzędzi został dokonany jego pomiar; definicje teoretyczne – podkreślające konieczność rozpoznawania symptomów niedostosowania poprzez odwoływanie się do teoretycznych pojęć zachowania się jednostki zgodnie z obowiązującymi zasadami i normami; definicje objawowe – kładące nacisk na identyfikowanie objawów niedostosowania społecznego oraz definicje utylitarne – postrzegające niedostosowanie społeczne jako bezradność środowiska wobec jednostki wykazującej określone trudności⁶.

Mówiąc o niedostosowaniu społecznym należy również wskazać na jego rodzaje. Typologię niedostosowania opracował w 1978 roku Czesław Czapów, twórca warszawskiej szkoły resocjalizacji. Wyróżnił on trzy typy tego zjawiska: zwichniętą socjalizację – inaczej mówiąc wadliwą socjalizację, spowodowaną nieodpowiednią opieką rodziców oraz zaniedbaniami wychowawczymi, demoralizację – dziecko, którego proces socjalizacji przebiegł prawidłowo zmienia się pod wpływem innej obyczajowości oraz socjalizację podkulturową – mechanizmy psychologiczne funkcjonują prawidłowo, ale jednostka kieruje się w swoim życiu normami podkulturowymi, przez co pozostaje w sprzeczności z normami społecznymi⁷.

Mając na uwadze, że na proces niedostosowania społecznego wpływają różnorodne czynniki i przebiega on w sposób zindywidualizowany dla każdej jednostki należy pochylić się także nad typologią osób niedostosowanych społecznie. Opracowali ją w 1957 roku amerykańscy badacze – C.E. Sullivan i M.Q. Grant, wyróżniając trzy typy osób niedostosowanych. Typ pierwszy – aspołeczny – obejmuje osoby, które

⁴ O. Lipkowski, *Wychowanie dzieci społecznie niedostosowanych*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1966, s. 2.

⁵ L. Pytka, T. Zacharuk, *Zaburzenia przystosowania społecznego dzieci i młodzieży. Aspekty diagnostyczne i terapeutyczne*, WSRP, Siedlce 1995, s. 40.

⁶ W.W. Szczęsny, *Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej i profilaktyki*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1971, s. 30.

⁷ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2000, s. 93.

traktują innych instrumentalnie i nie są przy tym w stanie przewidywać zachowań innych ludzi, co wywołuje u nich złość i agresję, działania impulsywne i prowadzi do całkowitego braku kontroli nad własnym zachowaniem. Drugi typ wyróżniony przez Sullivana i Granta – konformistyczny – dotyczy osób, które podporządkowują się osobom dla nich znaczącym bądź ludziom wpływowym, przy czym zachowanie to ma charakter pozorny, w rzeczywistości bowiem próbują nimi manipulować w celu osiągnięcia własnych korzyści. Wobec braku kontroli postępują według własnych przekonań. Ostatnia z kategorii – typ neurotyczny – charakteryzuje osoby, które zinternalizowały określony zasób wartości i wiedzą, jak należy postępować zgodnie z normami, lecz obawiają się, że nie będą w stanie sprostać stawianym przed nimi oczekiwaniom, co prowadzi u nich do poczucia winy i bezradności, a w rezultacie wywołuje zachowania nieakceptowane społecznie⁸.

Dla ukazania całokształtu omawianego zjawiska należy również wskazać na symptomy oraz kryteria diagnostyczne niedostosowania społecznego.

Jan Konopnicki wyróżnił sześć symptomów, których występowanie może świadczyć o niedostosowaniu społecznym. Według Konopnickiego dziecko niedostosowane społecznie: podejmuje działania niezgodne z jego interesem, angażuje się w zachowania/sytuacje będące źródłem kłopotów, których później nie umie samodzielnie rozwiązać, reaguje w sposób, którego nie można przewidzieć, nie osiąga sukcesów i czuje się nieszczęśliwe z powodu ich braku⁹. Z kolei Jan Stanik, opisując zjawisko niedostosowania społecznego, powołuje się na „Rejestr objawów niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży według Cekiery”, zaliczając tym samym do jego symptomów: napady krzyku, płaczu lub złości nieproporcjonalne do działających bodźców, uczulenie fizyczne i psychiczne na określone bodźce, nadpobudliwość emocjonalną, bezsenność oraz częste marzenia na jawie, brak apetytu lub tendencje do żarłoczności, ucieczkę w chorobę, regresję do form zachowania z wcześniejszych faz rozwojowych, lęk, poczucie zagrożenia, poczucie depresji i izolacji, bezradność i nieporadność, lekceważenie obowiązków w domu i w szkole, zaniedbanie w nauce – negatywna postawa wobec szkoły, nagminne kłamanie, częste wagary, ucieczki z domu, kradzieże, agresję w stosunku do osób i zwierząt, palenie papierosów, alkoholizm, nadużywanie leków i środków odurzających, chuligaństwo i wandalizm, przynależność do grup nieformalnych, tatuaże, pasożytniczy tryb życia, ucieczkę przed krytyką¹⁰. Autor przedstawia zatem długą listę zachowań, które potencjalnie mogą

⁸ Ibidem, s. 93–94.

⁹ B. Urban, *Zaburzenia w zachowaniu i niedostosowanie społeczne w świetle współczesnych wyników badań*, [w:] *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, red. B. Urban, J.M. Stanik, PWN, Warszawa 2007, s. 139–140.

¹⁰ J.M. Stanik, *Diagnozowanie niedostosowania społecznego i asocjalności*, [w:] *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, red. B. Urban, J.M. Stanik, PWN, Warszawa 2007, s. 171.

świadczyć o niedostosowaniu społecznym dziecka. Wydaje się jednak, że pełnię problemu oddaje Otton Lipkowski pisząc, że niedostosowanie społeczne „objawia się najczęściej w ogólnej postawie dziecka i młodocianego: w nonszalancji i arogancji, w niechlujnym wyglądzie i zaniedbaniu, cynizmie i bezczelności, w skrytym, złośliwym intryganctwie lub nieopanowanej agresywności”¹¹.

Podjęwając się pracy z dziećmi i młodzieżą niedostosowaną społecznie, należy mieć ponadto świadomość ograniczeń, jakie mogą się ujawnić w jej czasie, na co zwraca uwagę cytowany już Lipkowski. Słusznie zauważa, iż to od wcześniejszych doświadczeń życiowych naszych podopiecznych oraz ich gotowości do podporządkowania się siłom wychowawczym zależy skuteczność podejmowanych działań wychowawczych. Aby praca wychowawcza przyniosła pożądany efekt, dzieci i młodzież muszą w niej współuczestniczyć i współdziałać, a wychowawcy muszą wiedzieć, na jakim poziomie rozwoju znajduje się wychowanek i adekwatnie dobierać środki wychowawcze. Szczególną opieką i zainteresowaniem otaczać należy zwłaszcza dzieci i młodzież z zaburzeniami rozwojowymi, które potrzebują więcej czasu i pracy, by osiągnąć efekt zbliżony do ich pełnosprawnych rówieśników¹².

Należy pamiętać jednocześnie, że „Nikt nie rodzi się jako osoba niedostosowana, wykazująca zaburzenia w zachowaniu, ale żyjąc w określonym środowisku w warunkach niekorzystnych dla jej prawidłowego rozwoju, taką jednostką się staje”¹³. Świadomość tej zależności wymusza konieczność poszukiwania nowych form profilaktyki, które umożliwią zahamowanie postępu nieprawidłowego rozwoju dzieci i młodzieży, a jednocześnie pomogą im przystosować się do życia w społeczeństwie, w zgodzie z powszechnie akceptowanymi normami i zasadami. Jedną z takich form są kolonie letnie dla dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznie oraz działania podejmowane w czasie ich trwania, co zostanie zaprezentowane w dalszej części artykułu.

Zabawa jako jeden z elementów czasu wolnego

Wypoczynek, rekreacja, wczasowanie to zamiennie określenia czasu wolnego¹⁴, który najogólniej należy rozumieć jako: „czas bez obowiązków, przeznaczony na zajęcia dowolne”¹⁵. Dostrzegamy w powyższej definicji dwa najważniejsze aspekty czasu wolnego, mianowicie: możliwość spędzania go na różne sposoby oraz brak konieczności przejmowania się codziennymi obowiązkami. W kontekście mówienia

¹¹ O. Lipkowski, *Dziecko społecznie niedostosowane i jego resocjalizacja*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1971, s. 140.

¹² Ibidem, s. 39 – 40.

¹³ M. Bąkowska, *Przemoc w rodzinie a zaburzenia zachowania dziecka*, „Edukacja” 1998, nr 2, s. 23.

¹⁴ A. Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej. Praca socjalna i kulturalna*, PWN, Warszawa 1982, s. 346.

¹⁵ J. Pięta, *Pedagogika czasu wolnego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Warszawa 2004, s. 11.

o koloniach letnich najtrafniejsza wydaje się definicja stworzona przez Kazimierza Czajkowskiego, który zakłada, że czas wolny to „wolny czas dziecka, to ten okres dnia, który pozostaje do wyłącznej dyspozycji dziecka, po uwzględnieniu czasu przeznaczanego na naukę szkolną, posiłki, sen, odrabianie lekcji, niezbędne osobiste zajęcia domowe. Wolny czas dziecka obejmuje także dobrowolnie na siebie przyjęte obowiązki społeczne”¹⁶. Czas wolny jest więc czasem po wykonaniu swoich obowiązków, który dziecko może samodzielnie zagospodarować i spędzić go w dowolny sposób. Ważną rolę w spędzaniu czasu wolnego odgrywa zabawa, która przez Johana Huizinga jest opisywana jako: „zachowanie swobodne, pozostające poza zwykłym życiem, podejmowane bezinteresownie i bez motywacji materialnej, w obrębie wydzielonego sztucznego czasu i własnej sztucznej przestrzeni, przebiegające zgodnie z przyjętymi regułami i powołujące do życia własne związki społeczne, grupy. Istotną cechą zabawy jest powtarzalność całej czynności i niezmiennosc jej wewnętrznej organizacji”¹⁷. Zabawa ma zatem nie tylko pełnić funkcję rozrywkową, ale również edukacyjną – przebiegać zgodnie z ustalonymi zasadami, uczyć wchodzenia w relacje z innymi itp.

Pomimo iż dziecko może zagospodarować swój czas wolny w dowolny sposób, ważne jest by sposób ten był właściwy i korzystny dla jego rozwoju. Jedną z form organizacji czasu wolnego są kolonie letnie organizowane przez Poltur Polska Sp. z o.o. we współpracy z Polskim Towarzystwem Krajoznawczym, podczas których kadra nie tylko zapewnia kolonistom bezpieczne warunki, ale przede wszystkim pokazuje im, jak konstruktywnie mogą spędzać czas wolny w sposób akceptowany społecznie.

Zasady organizowania letniego wypoczynku dla dzieci i młodzieży

Zasady organizacji wypoczynku dla dzieci i młodzieży (w naszym przypadku kolonii letnich) określa rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie wypoczynku dzieci i młodzieży. Organizując kolonię w kraju należy zgłosić ten fakt do Kuratorium Oświaty 21 dni przed jej planowanym rozpoczęciem, natomiast kolonie zagraniczne należy zgłosić 14 dni przed ich rozpoczęciem. Organizator wypoczynku zobowiązany jest do zapewnienia uczestnikom bezpiecznego miejsca zakwaterowania oraz wyżywienia, musi również zatrudnić wykwalifikowaną kadrę pedagogiczną. Rozporządzenie jasno określa też limity obciążeń dla wychowawców – pod opieką jednego wychowawcy może znajdować się maksymalnie 20 osób, w przypadku gdy

¹⁶ K. Czajkowski, *Rola zajęć pozaszkolnych w organizacji wolnego czasu dzieci i młodzieży – na tle doświadczeń Pałacu Młodzieży w Warszawie*, „Biuletyn Pedagogiczny”, 1960, nr 5.

¹⁷ B. Sulkowski, *Zabawa, studium socjologiczne*, PWN, Warszawa 1984, s. 9.

uczestnicy mają skończone 10 lat lub maksymalnie 15 osób, jeżeli w grupie są osoby, które w dniu rozpoczęcia kolonii nie ukończyły 10 roku życia¹⁸.

Jak zauważono powyżej, rozporządzenie nakłada na organizatora kolonii obowiązek zatrudnienia odpowiednio wykwalifikowanej kadry. W przypadku kolonii organizowanych przez Biuro Podróży Poltur kadrę merytoryczną stanowią: kierownik, instruktor kulturalno-oświatowy, instruktor sportowo-turystyczny, wychowawcy, psycholog. Praca na każdym z powyższych stanowisk wiąże się z określonymi obowiązkami, dlatego też zostaną one przedstawione pokrótce, by ukazać specyfikę każdego z nich oraz różnice pomiędzy poszczególnymi funkcjami. Do najważniejszych obowiązków kierownika należy: organizacja i kierowanie placówką wypoczynku, opieka nad kolonistami, dbanie o bezpieczeństwo uczestników kolonii oraz pozostałej kadry, zarządzanie podległą kadrą, prowadzenie dokumentacji pobytu grupy (druki przekazywane przez organizatora wypoczynku), dbałość o realizację programu pobytu, sprawowanie nadzoru nad powierzonym sprzętem, jak również sporządzanie sprawozdań kierowniczych z pobytu grupy. Instruktor kulturalno-oświatowy przede wszystkim realizuje program kulturalno-oświatowy, sporządza sprawozdania instruktorskie z pobytu grupy, nadzoruje pracę wychowawców, odpowiada za powierzony mu sprzęt, współpracuje z psychologiem w zakresie prowadzenia zajęć profilaktycznych, terapeutycznych (jeżeli instruktor ukończył studia lub jest studentem psychologii, pedagogiki, pracy socjalnej lub ukończył kursy np. z bajkoterapii, muzykoterapii). Instruktor sportowo-turystyczny ma z kolei zrealizować program sportowo-turystyczny, współpracować z pozostałą kadrą, sprawować kontrolę nad powierzonym sprzętem sportowym oraz sporządzać sprawozdania instruktorskie¹⁹. Do obowiązków wychowawcy i psychologa należy przede wszystkim bezpośrednia praca z dziećmi. Wychowawca jest zobowiązany do sprawowania opieki (przez całą dobę) nad swoją grupą, organizowania i prowadzenia zajęć w swojej grupie, realizacji programu pobytu oraz troski o bezpieczeństwo i zdrowie swoich wychowanków. Psycholog jest natomiast odpowiedzialny za realizację programów profilaktycznych, terapeutycznych i socjoterapeutycznych (organizator posiada autorskie programy z tego zakresu), sporządzanie sprawozdań psychologicznych z pobytu grupy, prowadzenie arkuszy obserwacyjnych uczestników wypoczynku, nadzorowanie pracy wychowawców, przeprowadzanie rozmów dyscyplinujących w obecności wychowawcy grupy oraz przeprowadzanie interwencji w nagłych przypadkach.

¹⁸ Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 30 marca 2016 r. w sprawie wypoczynku dzieci i młodzieży, Dz.U. z 2015 r. poz. 2156 oraz z 2016 r. poz. 35, 64 i 195.

¹⁹ Opracowanie własne autorki na podstawie trzyletniej współpracy z osobami zatrudnionymi na powyższych stanowiskach oraz wiedzy wyniesionej z corocznych szkoleń organizowanych przez zarząd Polturu dla kadry merytorycznej. Autorka wspomina o tym również w przygotowywanej pracy licencjackiej pt. „Kolonie letnie jako forma resocjalizacji dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznie”.

Pomimo zróżnicowania swoich obowiązków i kompetencji kadra przebywająca w danej bazie musi ze sobą współpracować podczas realizowania autorskich programów organizatora, których głównym celem jest zainicjowanie pozytywnej zmiany u dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznie. Za koordynację działań profilaktycznych podejmowanych na koloniach odpowiada kierownik, który nadzoruje pracę pozostałej kadry, jednak w praktyce to na psychologu ciąży obowiązek prowadzenia zajęć profilaktycznych. Pozostali instruktorzy, prowadząc swoje zajęcia (czy to kulturalno-oświatowe czy też sportowe), wspierają go w podejmowanych działaniach i wprowadzają elementy profilaktyki do swoich zajęć, np. poprzez pokazanie pozytywnych wzorców zachowań, naukę konstruktywnego spędzania wolnego czasu, propagowanie zasad *fair play* czy kształcenie umiejętności przegrywania. Wychowawcy z kolei zapewniają bezpieczeństwo swoim wychowankom, rozmawiają z nimi i uważnie obserwują, umożliwiając podjęcie szybkich reakcji na wypadek wystąpienia nietypowych, niepokojących zachowań u podopiecznych²⁰.

Działania profilaktyczne podejmowane na koloniach

Kontrahentami²¹ kolonii organizowanych przez Biuro Podróży Poltur Polska Sp. z o.o. są najczęściej MOPS-y, GOPS-y, MGOPS-y, PCPR-y, świetlice środowiskowe, komisje alkoholowe, urzędy miasta, urzędy gminy. Na turnusy przyjeżdżają zatem głównie dzieci, które przejawiają różne zaburzenia zachowania, których zachowanie wykracza poza ogólnie przyjęte wzorce, mające problemy w funkcjonowaniu społecznym. Świadomość specyfiki podopiecznych i ich szczególnych potrzeb przyczyniła się do poszerzenia programu turnusów kolonijnych o programy profilaktyczne, których głównym celem jest przekazanie, „zaszczepienie” prawidłowych wzorców zachowań oraz zahamowanie postępowania niezgodnego z normami społecznymi. Przygotowane i realizowane w czasie kolonii programy profilaktyczne muszą uwzględniać wiedzę o czynnikach ryzyka i mechanizmach ich osłabiania. Zadaniem kolonii jest wspieranie dzieci i młodzieży w rozwoju ukierunkowanym na prawidłowe postrzeganie i rozumienie rzeczywistości, dlatego wszelkie działania profilaktyczne rozpoczynają się od dokładnego poznania wychowanków i informacji zawartych na ich temat w kartach kwalifikacyjnych, na podstawie których projektowane są późniejsze oddziaływania.

Prowadzone obecnie programy profilaktyczne nie są jednolite i kładą nacisk na różne elementy funkcjonowania dziecka, zasadniczo można jednak wskazać na trzy główne programy, obowiązkowo realizowane przez kadrę kolonijną w czasie turnusów.

²⁰ Fragment pochodzi z wcześniej przywołanej pracy licencjackiej.

²¹ Strona podpisująca umowę.

Najważniejszym programem profilaktycznym jest program „Kraina 100-milowego lasu”, który został opracowany przez pracownika dydaktyczno-naukowego Lubuskiej Szkoły Pedagogicznej, będącego jednocześnie członkiem zarządu Poltur Polska Sp. z o.o.

Treści wykorzystywane w programie zaczerpnięte zostały z książki „Kubuś Puchatek” (czego można domyślić się już po nazwie programu) i skierowane są głównie do dzieci z rodzin alkoholowych. W czasie pierwszych zajęć koloniści poznają siedmiu bohaterów książki: Kubusia Puchatka, Prosiaczka, Kłapołuchego, Tygrysa, Królika, Maleństwo, Kangurzycę. Następnie każdy wybiera, którym z bohaterów chciałby być i podczas trwania turnusu stara się zmienić swoje cechy i zachowania, tak aby stać się jak najbardziej podobnym do wybranego przez siebie bohatera. Program ma na celu rozwinąć u wychowanków umiejętności radzenia sobie z trudnymi sytuacjami związanymi ze współżyciem w grupie rówieśniczej, zdolności asertywnego wyrażania własnego zdania i tworzenia sytuacji umożliwiających konstruktywne wyrażanie siebie. Dodatkowo umożliwiał lepsze radzenie sobie ze stresem i napięciem nerwowym oraz kształtowanie i rozwijanie umiejętności myślenia o sobie w kategoriach pozytywnych.

Kolejny ważny program nosi nazwę „Sport – TAK, Nałóg – NIE”, a jego najważniejszym zadaniem jest odmitologizowanie posiadanej przez młodzież wiedzy na temat środków psychoaktywnych i innych zachowań ryzykownych. W czasie zajęć uczestnicy zdobywają umiejętności rozpoznawania, nazywania i wyrażania uczuć, radzenia sobie z tzw. uczuciami „trudnymi” oraz zwracania się o pomoc i korzystania z niej. Poprzez ćwiczenia praktyczne koloniści rozwijają umiejętności społeczne oraz umiejętności alternatywne wobec tych, które prowadzą do picia czy zażywania narkotyków. Treści przedstawiane na zajęciach promują zdrowy styl życia, zachęcają do budowania silnej osobowości młodego sportowca, który potrafi czerpać wewnętrzną siłę witalną z treningu i walki z samym sobą, ukazują też zagrożenia psychiczne, jakie mogą wynikać zarówno z osiągnięcia sukcesu, jak i poniesienia porażki. Prowadzący starają się także nauczyć wychowanków sposobów radzenia sobie z towarzyszącymi im stresem i emocjami bez użycia alkoholu, narkotyków oraz przygotować ich do samodzielnego życia społecznego, podkreślając znaczenie zdobycia wykształcenia i zawodu, pozwalających utrzymać rodzinę.

Nieodłącznym elementem kolonijnych turnusów jest program profilaktyczny „Akademia młodego obywatela”, którego głównym założeniem jest poszerzenie świadomości jednostki jako obywatela. Dzięki różnorodnej tematyce zajęć oraz zabawom integracyjnym, dzieci w prosty, zrozumiały dla nich sposób uczą się działać aktywnie w swoim najbliższym otoczeniu. Hasło „Człowiek jest wielki, nie przez to, co posiada, lecz przez to, kim jest, nie przez to co ma, lecz przez to, czym dzieli się z innymi” przyświeca realizacji celów, do których należy zaliczyć: przekazanie podsta-

wowych informacji dotyczących państwa, obywateli oraz demokracji, uświadomienie roli człowieka w społeczeństwie, zapoznanie z podstawowymi formami aktywności obywatelskiej czy zwiększenie świadomości dotyczącej obowiązków i praw młodego człowieka. Oprócz tego realizatorzy programu starają się wzmocnić zachowania prospołeczne kolonistów oraz ich pozytywny wizerunek, próbują także zwiększyć ich reaktywność na świat zewnątrz oraz empatię w stosunku do drugiego człowieka i jego sytuacji²².

Oprócz programów *stricte* profilaktycznych na koloniach realizowane są również programy dodatkowe, które pośrednio podejmują zagadnienia związane z profilaktyką zachowań nieprzystosowawczych. Poniżej zaprezentowano kilka z nich:

- „Ja i Ty zawsze bezpieczni” – program stanowi wsparcie na drodze do dorosłego życia, od najmłodszych lat przygotowuje dzieci do samodzielności i dbania o własne bezpieczeństwo. Jego głównym założeniem jest podniesienie poziomu bezpieczeństwa i wiedzy u dzieci w zakresie unikania zagrożeń w życiu codziennym. W ramach tego programu odbywa się spotkanie z ratownikiem WOPR oraz zajęcia z pierwszej pomocy.
- „Survival” – program przede wszystkim uczy samodzielności, w czasie jego trwania koloniści nabywają wiedzę, jak sobie radzić w trudnych sytuacjach (jak „wyjść z sytuacji bez wyjścia”).
- „Młody artysta” – program bazuje na założeniu, że sztuka rozwija wiele sfer w życiu człowieka. Własna twórczość uspokaja dziecko, daje odprężenie i pozwala rozładować emocje.
- „W zdrowym ciele – zdrowy duch” – propozycje konkretnych działań, które umożliwiają dzieciom poznanie zdrowego i aktywnego trybu życia, kształtowania odpowiednich nawyków żywieniowych oraz dbania o higienę osobistą.
- Program promujący ideę wolontariatu, składający się z 6 bloków tematycznych: „Na czym polega pomaganie?”, „Kiedy pomaganie staje się wolontariatem?”, „Warto pomagać! Jak zostać wolontariuszem? Akcje charytatywne, organizacje pożytku publicznego”, „Zawody sportowe „Zawsze *fair play*” – starsi młodszym?”, „Muzyka łagodzi obyczaje” – karaoke, konkurs piosenek promujących ideę pomocy innym”.

Poprzez realizowane zajęcia koloniści zyskują wiedzę o wolontariacie, jak narodziła się jego idea, jak zostać wolontariuszem. Celem programu jest przede wszystkim uświadomienie kolonistom znaczenia wzajemnej pomocy, kształcenie umiejętności rozpoznawania i nazywania uczuć, które im towarzyszą, gdy udzielają komuś pomocy lub gdy sami ją otrzymują oraz uzmysłowienie im wagi udzielania pomocy potrze-

bującym. Ponadto prowadzący starają się uwrażliwić kolonistów na potrzeby innych oraz zmotywować ich do postępowania zgodnie z zasadą *fair play*²³.

Podsumowanie

Zasygnalizowany we wstępie problem nieustannej zmiany warunków życia społecznego powoduje w konsekwencji ciągłą zmianę społecznie akceptowanych norm postępowania, zachowania. Tempo tychże zmian sprawia, że człowiekowi coraz trudniej za nimi nadążyć, zwłaszcza człowiekowi młodemu, który dopiero uczy się funkcjonowania w społeczeństwie. Niezbędne staje się zatem podejmowanie działań, które ułatwią mu życie w społeczeństwie, a tym samym zapobiegną pojawieniu się, bądź zahamują dalszy rozwój społecznie nieakceptowanych zachowań. Jedną z form wsparcia dzieci i młodzieży są kolonie letnie. Same kolonie letnie jako forma organizacji czasu wolnego znane są od dawna, jednak przygotowywane specjalnie do potrzeb młodzieży niedostosowanej społecznie są pewnego rodzaju *novum*.

Czas wakacji to czas beztroski, odpoczynku od obowiązków szkolnych i zajęć pozalekcyjnych. Nadmiar wolnego czasu powoduje jednak, że nie wiedząc, co z nim zrobić młodzi ludzie zaczynają się angażować w zachowania ryzykowne, eksperymentować z nowymi bodźcami. Kolonie letnie stanowią atrakcyjną ofertę alternatywną – pozwalają choć na chwilę opuścić codzienne środowisko, poznać nowe miejsca, spędzić czas w konstruktywny sposób. Oferują przy tym wychowankom szeroką gamę zajęć, opartą przede wszystkim na zabawie, rozwijaniu zainteresowań. Pomimo dość swobodnego, otwartego charakteru, uwzględniają konkretne działania o charakterze profilaktycznym. Na podkreślenie zasługuje też fakt, że działania te nie są realizowane wyłącznie na bazie jednej strategii, ale łączą kilka: informacyjną, edukacyjną, działań alternatywnych, a w nagłych przypadkach także interwencyjną. Pozwala to na szerokie oddziaływanie na podopiecznego i daje nadzieję na wielopłaszczyznową zmianę jego zachowania.

Turnusom kolonijnym można oczywiście zarzucić chociażby zbyt krótki czas trwania, co powoduje, że potencjalnie uzyskane zmiany nie zostają utrwalone. Wydaje się jednak, że nie jest to głównym założeniem organizatorów. Dążą oni raczej do pokazania alternatywy, nowego sposobu funkcjonowania, wychodząc z założenia, że nawet najmniejszy impuls, drobna zmiana potoczy się dalej metodą kuli śnieżnej i sama wywoła kolejne, tym razem już większe zmiany. Założenie to wydaje się trafne, dlatego też, uwzględniając wiele innych korzyści wynikających z takiej formy pracy, niezbędne staje się popularyzowanie i rozszerzanie oferty kolonijnej dla dzieci i młodzieży niedostosowanej społecznie (obecnie na rynku funkcjonują dwie firmy,

²² Opracowanie własne na podstawie materiałów będących własnością Biura Podróży Poltur.

²³ Opracowanie własne na podstawie materiałów będących własnością Biura Podróży Poltur.

które oferują tego typu turnusy), a być może poszerzenie jej także o obozy w okresie zimowym, bez ograniczania się wyłącznie do czasu wakacji letnich.

Literatura

- Bąkowska M., *Przemoc w rodzinie a zaburzenia zachowania dziecka*, „Edukacja”, 1998, nr 2.
- Czajkowski K., *Rola zajęć pozaszkolnych w organizacji wolnego czasu dzieci i młodzieży – na tle doświadczeń Palacu Młodzieży w Warszawie*, „Biuletyn Pedagogiczny”, 1960, nr 5.
- Grzegorzewska M., *Dążenie do odnowy dróg resocjalizacji młodzieży niedostosowanej społecznie*, „Szkoła Specjalna” 1960, nr 6.
- Kamiński A., *Funkcje pedagogiki społecznej. Praca socjalna i kulturalna*, PWN, Warszawa 1982.
- Lipkowski O., *Wychowanie dzieci społecznie niedostosowanych*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1966.
- Lipkowski O., *Dziecko społecznie niedostosowane i jego resocjalizacja*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1971.
- Pięta J., *Pedagogika czasu wolnego*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Warszawa 2004.
- Pytka L., Zacharuk T., *Zaburzenia przystosowania społecznego dzieci i młodzieży. Aspekty diagnostyczne i terapeutyczne*, WSRP, Siedlce 1995.
- Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2000.
- Stanik J.M., *Diagnozowanie niedostosowania społecznego i asocjalności*, [w:] *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, red. B. Urban, J.M. Stanik, PWN, Warszawa 2007.
- Sułkowski B., *Zabawa, studium socjologiczne*, PWN, Warszawa 1984.
- Szczęsny W.W., *Zarys resocjalizacji z elementami patologii społecznej i profilaktyki*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 1971.
- Urban B., *Zaburzenia w zachowaniu i niedostosowanie społeczne w świetle współczesnych nurtów badań*, [w:] *Resocjalizacja. Teoria i praktyka pedagogiczna*, red. B. Urban, J.M. Stanik, PWN, Warszawa 2007.

Akty prawne

Rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 30 marca 2016 r. w sprawie wypoczynku dzieci i młodzieży, Dz.U. z 2015 r. poz. 2156 oraz z 2016 r. poz. 35,64 i 195.